

Onderwijs in opspraak

Het onderwijs is, zeker in de voorbije verkiezingstijd, continu in het nieuws. Soms positief, maar vaak ook erg negatief. Het imago van hét onderwijs en dé leraar is niet goed. Leerlingen zijn teveel thuis, ze leren te weinig en de docenten zal het een zorg zijn; zij wijten veel van de ontstane problemen aan het management met daaromheen de uitdijende overhead en last but not least aan de onvermijdelijke onderwijsadviseurs die er telkens weer in slagen een nieuwe uitvinding uit de hoge hoed te toveren. Een uitvinding, waarmee de docenten vervolgens weer aan de slag mogen. En ze weten vantevoren dat er vast wel weer iets nieuws komt eer ze dit novum onder de knie hebben...

Met name het beroepsonderwijs staat erg onder druk. In onderstaand artikel schetst Ton Willems, docent in het HBO en lid van de UNIENFTO, zijn kijk op de neergang van het hoger beroepsonderwijs.

Jan van den Dries

Het echec van het HBO

Van sorteerinrichting tot doe-het-zelf zaak

De laatste tijd is er een grote stroom artikelen over de kwaliteit van het onderwijs in Nederland. Er wordt meestal niet veel goeds over gemeld. Het artikel in de NRC van 14 oktober jl. over het projectonderwijs bij Fontys somde de treurnis nog eens op. In het onderstaande wil ik een overzicht geven van het transformatieproces dat het HBO in ruim tien jaar doormaakte, van de erbij betrokken factoren en actoren, de gevolgen ervan en enkele suggesties ter verbetering.

De sorteerinrichting

Tot aan het begin van de jaren negentig in de vorige eeuw duurde het schooljaar voor eerstejaars studenten tot begin mei en voor hogerejaars studenten tot begin april. In september werd dan weer gestart met het nieuwe schooljaar. Studenten kregen 20 à 22 uur les per week. Docenten gaven 22 uur les. Andere taken dan lesgeven werden omgerekend naar lesuren. Er werd geëxamineerd over langere lesperiodes. De korte blokken waarin tegenwoordig les wordt gegeven waren nog onbekend. De docent:student verhouding was 1:22. De instroom bestond nog voor 30% uit VWO-studenten. De uitval van studenten, gerekend vanaf de start van de studie, was ongeveer de helft.

De nieuwe bekostiging

Bij de invoering van de nieuwe bekostiging (in feite een betaling per verstrekt diploma) schijnt toenmalig onderwijsminister Ritzen gezegd te hebben, dat hij ervan overtuigd was dat de onderwijsinstellingen hun verantwoordelijkheid zouden nemen. Wanneer hij dat inderdaad dacht, was het natuurlijk een

dwaze gedachte. De onderwijsinstellingen gingen voor het geld.

De VBI's

Om het kwaliteitsniveau van het onderwijs te bewaken werden Visiterende en Beoordelende Instanties (VBI's) gecreëerd. Deze instellingen worden betaald door de onderwijsinstellingen. De visitatie van een studierichting kost circa € 6.000,-. Daarnaast geven de VBI's adviezen aan onderwijsinstellingen over hoe deze zonder kleerscheuren door zo'n visitatie moeten komen. De kosten hiervan zijn circa € 80.000,-. Het is voor een onderwijsinstelling natuurlijk slim om de adviezen te betrekken van de instelling die ook gaat beoordelen. De VBI's beoordelen de opzet van het onderwijssysteem. Ze beoordelen niet of opzet van het systeem en de werking ervan met elkaar overeenkomen.

Voor de onderwijsinstellingen zijn de kosten natuurlijk vele malen hoger dan die welke door de VBI's in rekening gebracht worden. Er werkt permanent een aantal mensen aan de verbetering van de opzet van het onder-

wijs. Op een namiddag vertelde een collega mij hoe zij bezig was om de Dublin-descriptoren te vertalen naar de HBO-situatie en een andere collega dat in een van de derdejaars groepen geen enkele student in staat was om een opgave te maken die een aantal jaren geleden nog door een pientere brugklasser opgelost zou kunnen worden. Over de VBI's meer onder het kopje *projecten*.

De competenties

Per opleiding worden lijsten met competenties opgesteld. De HBO-raad heeft een paar boekjes geproduceerd met "competentietips". Competenties die iemand mogelijk zou kunnen hebben. Het raadplegen van de boekjes spaart een middag op de hei met een flip-over en een *roep-maar-eens-wat* sessie. Bij inspectie van een lijstje met competenties die afgestudeerden van een opleiding zouden hebben, weet iemand die contact met afstuderende studenten heeft dat tweederde deel van die competenties zeker niet aanwezig is bij de studenten. Alleen de VBI's denken dat het wel klopt.

De managers

Managers streven naar maximaal rendement. Zij willen de "bottlenecks" in de studie en het stuwmeer aan nog niet afgestudeerde studenten opheffen. Een niet afgestudeerde student betekent een verlies aan omzet. Het stuwmeer bestaat eigenlijk uit studenten die veel te dom of te lui zijn of nog erger uit studenten die deze eigenschappen combineren. In feite zijn ze al met de studie gestopt, maar worden ze nog als behorend tot het stuwmeer gerekend. Hoe kan een dergelijke bottleneck worden verwijderd? Dat is heel eenvoudig. Vakken waar studenten moeite mee hebben, worden gehalveerd of worden opgeheven. Studenten die al met de studie gestopt zijn, worden opgebeld en aangemoedigd om dan in ieder geval terug te komen naar de deeltijdopleiding waar een "passende" oplossing voor hun problemen kan worden aangeboden.

De projecten

De theorie is dat wanneer je studenten samen een "project" laat doen, ze daar niet alleen veel van leren, maar er ook allerlei competenties mee zullen verwerven. Zo'n project biedt nog veel meer voordelen.

- Het vergt een minimum aan inzet van personeel.
- Het in te zetten personeel hoeft niet op een bepaald vakgebied deskundig te zijn. Het in te zetten personeel dient de studenten te stimuleren. Het is de coach die, zoals de instructeur bij de militairen, "go-go" roept.
- Het laat geen of weinig sporen na. Achteraf is niet na te gaan hoe het uitgevoerd is en of in redelijkheid kan worden aangenomen dat door het uitvoeren van zo'n project of een verzameling van projecten een competentie of competenties aangebracht zouden kunnen zijn.

Het probleem met de projecten is dat ernstig betwijfeld moet worden of er ooit een competentie mee aangebracht wordt en of de studenten er iets mee leren. In de oratie van mevrouw Van der Werf, hoogleraar onderwijskunde te Groningen, veegt zij de vloer aan met het idee dat zulke projecten zouden werken. De rede is opgenomen in de bundel *Steeds minder Leren, De Tragedie van de Onderwijshervormingen*, M.L.A. Rietdijk-Helmer (red.) Utrecht 2005.

De opleidingsinstituten onder leiding van de moderne onderwijsmanagers gaat het echter niet om de vraag of studenten iets leren; nee, het gaat hen om het geld en om de geldstroom gaande te houden is een accreditatie nodig. De VBI's die een positief rapport over de opleiding moeten uitbrengen, zijn dol op projecten.

Aan traditioneel onderwijs kleven uit het oogpunt van de managers veel problemen. Het is duur en het laat in de vorm van een tentamen een spoor na. Stel dat een onderwijsinstelling zou beweren dat met een traditioneel aangeboden vak bepaalde competenties zouden zijn aangebracht, dan zal de VBI kunnen stellen dat niet is in te zien hoe, uit het enkele feit dat iemand in staat is geweest om de opgaven van het tentamen te maken of de daarin gestelde vragen te beantwoorden, is komen vast te staan dat tevens de geclaimde competenties zijn aangebracht. De VBI zou daardoor op het idee kunnen komen een negatief advies over de opleiding te geven. Dankzij de ongewenste functievermenging bij de VBI (beoordelen én adviseren) is echter nog niet alles verloren. De opleiding heeft immers de adviezen van de VBI nauwgezet opgevolgd. Hoe zou het dan mogelijk kunnen zijn dat er desondanks geen positief advies uitgebracht wordt? Een enorme schadeclaim lijkt geboden.

De opleiding zal de VBI erop wijzen dat het conceptrapport ook maar vrij weinig positieve teksten bevat en dat dit ook wel wat positiever zou mogen. De VBI zal eieren voor haar geld kiezen en komt tot het inzicht dat met het tentamen toch in voldoende mate is vastgesteld dat de competenties wel zijn aangebracht en biedt de opleiding aan om zelf een deel van de bevindingen te herschrijven.

De docenten

Veel docenten zijn ontevreden over de manier waarop zij behandeld worden. De functieordering, de vakantieregeling en de taaktoedeling zijn zaken die veel kwaad bloed gezet hebben.

In de economische literatuur bestaat een aantal artikelen over "fair pay" en over de beloningsverschillen tussen de verschillende bedrijfstakken. Daarin wordt gesteld dat, wanneer het moeilijk is om te controleren wat iemand precies doet of hoe hij zijn werk precies uitvoert, de betaling beter dan

gemiddeld is. Dit zou gebeuren, omdat, wanneer deze werknemers zich onheus behandeld voelen, zij hun inspanningen naar beneden zullen bijstellen. Vertaald naar de onderwijssituatie: de docent zal eens met een half oog naar een werkstuk van een student kijken en constateren dat er weer een nieuw dieptepunt bereikt is en besluiten: nou ja, een zeventje dan maar. De door studenten geproduceerde werkstukken van de "projecten" (waarover hieronder meer) vliegen soms met mooie mapjes en al ongelezen in de papierbak. Voor iedereen de standaard zeven.

De onderwijskundigen denken hier een oplossing voor gevonden te hebben. Voor ieder werkstuk dient de docent nu een formulier in te vullen waarop het werkstuk op een 20 à 30-tal aspecten beoordeeld wordt. Betekent het invullen van dit formulier dat de invuller het werkstuk ook gelezen heeft? Dat is lang niet zeker. Het probleem is dat wanneer hij het werkstuk zou doornemen, en het formulier eerlijk zou invullen, er vrijwel geen voldoende meer zouden zijn.

Het rendement

Het rendement van het onderwijs wordt vastgesteld als het percentage van de binnenstromende studenten dat de onderwijsinstelling met een diploma verlaat. Alsof dat iets zou betekenen! Net als een bankbiljet met veel nullen iets zegt over de hoeveelheid goederen die men ermee zou kunnen kopen. De controle van de VBI's op de kwaliteit van het onderwijs heeft geen enkele betekenis.

De onderwijsinstellingen hebben geen enkele poging ondernomen om de beperktere cognitieve vaardigheden van de nieuwe instroom van studenten wat op te vijzelen, maar hebben eenvoudigweg de eisen flink verlaagd. Het zou waarschijnlijk best mogelijk zijn om de cognitieve vaardigheden van de zwakkere studenten te verbeteren. Bij een experiment aan de Universiteit van Regensburg, dat beschreven werd in *Nature* van 22 januari 2004 (vol. 427), kregen gemiddeld 20 jaar oude studenten, die nooit eerder geïngereerd hadden een cursus jongleren. Vóór de start werden hun hersens gescand. Na een cursus van drie maanden werden hun hersens opnieuw gescand. Daarbij bleek dat de weefseldichtheid in het visuele centrum was toegenomen. Hieruit blijkt dat veranderingen in de weefseldichtheid van 20-jarigen nog goed mogelijk zijn en dat men de studenten ook

Ton Willems

nog zou kunnen leren denken, rekenen en problemen op te lossen. Dat vereist echter een flinke inspanning. De onderwijsinstellingen hebben voor de makkelijke weg gekozen.

De adviesorganen

Op 23 oktober 2005 heeft Piet de Rooy, hoogleraar nieuwe geschiedenis te Utrecht, in het Maagdenhuis te Amsterdam een lezing gehouden met als titel *“Waarom niemand iets weet en waarom dat niet zal veranderen”*. Hij wees de adviesorganen aan als de grote schuldigen. Als een stalen band zijn ze om het onderwijs geklonken. “Voor alle adviezen zal men zich weer tot deze instellingen wenden en ze zijn inmiddels alle bevolkt door aanhangers van het geloof in het nieuwe leren. Niemand is nog in staat het tij te keren, alleen een massale opstand van de ouders zou misschien nog kunnen helpen”, aldus de Rooy.

Wat betreft het keren van het tij ben ik veel optimistischer. De “hidden hand” van Adam Smith, zal het tij keren, alleen denk ik dat de prijs erg hoog zal zijn.

De maatschappij

De maatschappelijke kosten van de huidige organisatie van het onderwijs zijn hoog. MBO-gediplomeerden stromen massaal door naar het HBO om daar weer, in het gunstigste geval, onderwijs op MBO-niveau te ontvangen en na met succes de HBO-opleiding doorlopen te hebben (succes is bijna gegarandeerd) een baan op MBO-niveau te vinden (artikel in de Volkskrant van 11 oktober 2006 *“Tekort aan banen voor hoogopgeleiden”*). Dit is een enorme verspilling van belastinggeld!

In de meeste artikelen over de achteruitgang van de kwaliteit van het onderwijs ligt de nadruk op het verdwijnen van de cultuur. Op het Internet is nog het zeer lezenswaardige artikel van Jeroen Vanheste, *“De teloorgang van het Bildungsideaal”* te vinden. Dat niemand meer iets weet, brengt echter nog niet direct maatschappelijke kosten met zich mee. Wanneer bedrijven vertrekken, omdat er geen personeel meer te vinden is dat kan rekenen of logisch redeneren en buitenlandse investeerders om die reden Nederland als vestigingsplaats gaan mijden, dan worden de kosten gigantisch. De crisis zal des te groter zijn, omdat het beroerde onderwijs niet snel verbeterd kan worden. De afbraak heeft een aantal jaren geduurd, de wederopbouw zal ook een aantal jaren duren.

Hoe snel zoiets zal gebeuren, hangt natuurlijk van de ontwikkelingen in het buitenland af. Wanneer het onderwijs over de hele wereld in hetzelfde tempo achteruit zou hollen, zou er meer tijd zijn. Daar kunnen we niet van uitgaan. In heel veel landen is de kwaliteit van het onderwijs beter dan in Nederland. De internationale concurrentie zal toenemen, evenals de problemen die het gevolg zijn van de opwarming van de aarde en het vermoedelijk al gepasseerd zijn van het jaar van de maximale olieproductie. Het meest urgent voor herstel zijn de technische en economische opleidingen. De sectoren waarvoor deze opleiden, hebben het meest met de concurrentie uit het buitenland te maken.

De doe-het-zelf zaak

Zoals de beschrijving van de sorteerinrichting een soort gemiddelde van een HBO aan het eind van de tachtiger en begin van de negentiger jaren weergaf, zo zijn er ook bij de huidige HBO's wel verschillen. Er zijn instellingen die geheel op projectonderwijs met flankerende lessen zijn overgestapt. Er zijn dan vier projecten per jaar; voor elk van de blokken van tien weken waarin les wordt gegeven één project. Hoeveel flankerende lessen er zijn, varieert van heel weinig tot een redelijk aantal. Soms zijn er nog afzonderlijke theorietoetsen. De verdeling van de studiepunten is dan veelal 9 voor het project en 6 voor de theorietoetsen. Sommige scholen geven nog voornamelijk traditioneel onderwijs, maar onder aanmoediging van de VBI's wordt dat aangevuld met projecten. De traditionele lessen worden echter ingeroosterd op drie of vier dagen per

week, omdat de studenten uit concurrentieoverwegingen minimaal één extra vrije dag per week moeten krijgen, zodat zij er nog een baantje bij kunnen nemen. Afhankelijk van het aantal lessen dat de onderwijsinstelling nog geeft, moeten de resterende lesdagen echter langer worden. Deze lange lesdagen zijn zeer impopulair bij de studenten. Het gevolg is dat lessen laat in de middag vrijwel niet bezocht worden. De eerste les 's ochtends wordt ook iets minder bezocht, omdat het te druk in de spits is.

De stof voor de theorielessen is in kleine brokken verdeeld, omdat de studenten veel stof in een keer niet meer kunnen onthouden. Vóór de tentamenperioden worden de lessen vaak een week onderbroken om de studenten de gelegenheid te geven voor de tentamens te leren. De docent-student verhouding is soms 1:37. Het deel van de inkomsten dat direct aan lesgeven wordt besteed ligt in alle leerjaren onder de 50% en in de hogere leerjaren tussen de 25 en 40%. Alhoewel het lijkt of er thans langer les gegeven wordt dan een dikke tien jaar geleden, is dat niet het geval. Ook bij instellingen waar nog traditionele lessen worden gegeven, is het aantal lessen veel lager dan voorheen. Het huidige systeem is bovendien veel inefficiënter. Bij de kleine brokjes leerstof per tentamen wordt de kennis waarschijnlijk ook nooit in het lange termijngeheugen opgeslagen.

Vroeger was er per vak iemand die zorgde voor de coördinatie: de sectieleider of -coördinator. Hij of zij zorgde ervoor dat de tentamens op tijd klaar waren en overlegde met de collega's over de keuze van de leerboeken. Een keer in de tien jaar een nieuw boek en alles was state of the art. Thans zijn er leerplancoördinatoren, teammanagers, afdelingsmanagers, instituutdirecteuren en is er een College van Bestuur met daaromheen een geweldige bureaucratie. En het resultaat van dit zeer kostbare apparaat is inferieur onderwijs.

De studenten

Er bestaan nog steeds veel intelligente en leergierige studenten in het HBO. Ten opzichte van deze studenten staat het huidige onderwijs gelijk aan bedrog. Deze studenten die in staat geweest zouden zijn om HBO-onderwijs op een niveau dat het zou moeten hebben, te volgen, worden bedrogen, omdat

ze nu vier jaar bezig worden gehouden met activiteiten die te weinig bijdragen aan hun kennis of probleemoplossend vermogen. Zij zullen extra moeite moeten doen om een baan op niveau te vinden, omdat werkgevers HBO-diploma's vaak al verdacht zijn gaan vinden.

De studenten die vroeger geen HBO-diploma hadden kunnen behalen, worden ook bedreven, omdat het bedrijfsleven weet dat het inflatoire diploma's zijn. Zij krijgen een baan op MBO-niveau. Zij hebben vier jaar een illusie gehad. De school als een supermarkt van dromen.

Mijn advies

- Schaf de periodieke beoordelingen door VBI's en de accreditatie-organisatie af.

Het zijn bedriegers.

- Het bekostigen per diploma kan blijven bestaan.
- Voer per opleiding weer landelijke examens voor één vak uit een groep van vier vakken in.
- Maak van te voren niet bekend welk vak dit zal zijn. Bepaal het vak door loting. Houd het resultaat van de loting geheim.
- Zorg dat er in de redactiecommissie niemand zitting heeft die in het HBO werkzaam is.
- Laat het examineren en de correctie niet aan de scholen over. De financiële belangen zijn te groot. Dat leidt tot corruptie.
- Voer voor zwakke studenten een brugjaar in waarin Nederlandse taal, rekenen, Engels en logisch denken onderwezen worden. Nu beheersen veel afgestudeerden geen van deze vier. Bekostig de instellingen voor het brugjaar als thans voor het

propedeuse jaar gedaan wordt.

- Wanneer de kosten voor het brugjaar te hoog zijn, dient overwogen te worden om het HBO weer driejarig te maken. Een driejarige opleiding waarin goed onderwijs gegeven wordt, is verre te prefereren boven de huidige vierjarige opleiding met klassen waarin te veel studenten zitten die te zwak zijn en waarin het onderwijs voor een deel bestaat uit projecten.

Binnen enkele jaren zullen de scholen weer gezuiverd zijn van projecten en competenties. Verschillende managementlagen zullen weer verdwenen zijn. De onderwijskundigen zijn grotendeels afgevoerd en goede docenten krijgen eindelijk weer hun werk terug...

Ton Willems